

OB DVAJSETLETNICI DECEMBRSKE VSTAJE

V človeški zgodovini je mnogo dogodkov, ki so za posamezne narode ali za posamezne kraje zelo pomembni glede na njihov družbeni razvoj. Ti dogodki so del zgodovine posameznega naroda. Za jugoslovansko zgodovino pa so brez dvoma silno pomembni dogodki, ki so se pri nas odigrali v letih 1941 do 1945, ko je na jugoslovanskih tleh potekala nacionalna in socialna osvobodilna borba.

Za našo občino pa so dogodki v decembrskih dneh leta 1941, ko je bila na tem področju organizirana vstaja proti okupatorju, brez dvoma najvažnejši v obdobju 1941—1945, čeprav se je na področju naše občine v tem času zvrstilo še mnogo drugih pomembnih dogodkov. Decembrska vstaja je po svoji vsebini, obsežnosti, rezultatih in kraju, kjer se je vršila, izredno pomembna tudi za vso Gorenjsko in v tistem času tudi za vso Slovenijo. Danes ni nobenega dvoma več, da je ta vstaja bila eden največjih podvigov osvobodilnega gibanja do tedaj na Slovenskem. Bila je skladno delo vodstva Komunistične partije in njenega članstva, ki je takrat delalo na tem področju, aktivistov OF in poveljstva Cankarjevega bataljona, ki je takrat predstavljal jedro partizanskega gibanja na Gorenjskem in bil tudi največja partizanska enota v Sloveniji sploh. Zgodovinarji bodo imeli nalogo, podrobno proučiti stvari, ki so se takrat dogajale, moj namen pa je, da bi v tem članku vsaj delno osvetlil nekatere momente, katere bodo morali upoštevati vsi tisti, ki bodo hoteli kaj več pisati o tej vstaji.

Decembrska vstaja je zajela skoraj celotno področje naše občine, vendar je dobila svojo množično osnovo v Poljanski dolini in se zato s polno pravico imenuje poljanska vstaja.

V prvih dneh decembra 1941 je bilo v Bukovščici pri Kocjanu posvetovanje, katero je vodil član glavnega poveljstva slovenskih partizanov Stane Žagar. Na posvetu so bili prisotni zastopniki štaba Cankarjevega bataljona in Maks Krmelj kot sekretar rajonskega komiteja KP za škofjeloški rajon. Na posvetu je bil sprejet sklep, da je treba takoj pristopiti k organiziranju množične vstaje. Središče vstaje naj bi bilo v Poljanski dolini, katero so kot obmejno področje nameravali Nemci začeti množično izseljevati. To namero Nemcev naj bi preprečila vstaja, ki naj bi jo z vojaške strani vodil in izvedel Cankarjev bataljon. V ta namen naj bi se bataljon čimprej premaknil v Poljansko dolino. Pogoje za vstajo v Poljanski dolini sta narekovali tudi politična razgibanost prebivalstva in domneva, da je v teh krajih ostalo ob razpadu bivše jugoslovanske vojske precej orožja.

O sklepu posvetovanja so bili zelo hitro obveščeni vsi aktivisti celotnega škofjeloškega rajona, ki so začeli pripravljati ljudi za vstop v partizane.

Tako je v dneh od 6. do 26. decembra 1941 odšlo iz naše občine v Cankarjev bataljon 289 ljudi, in sicer:

6. decembra . . . 8	15. decembra . . . 2	19. decembra . . . 19
8. decembra . . . 9	14. decembra . . . 5	21. decembra . . . 26
9. decembra . . . 2	15. decembra . . . 1	22. decembra . . . 128
10. decembra . . . 6	16. decembra . . . 2	25. decembra . . . 55
11. decembra . . . 1	17. decembra . . . 1	24. decembra . . . 6
12. decembra . . . 6	18. decembra . . . 9	26. decembra . . . 5

Iz pregleda je razvidno, da je bil odhod najštevilnejši v dneh od 19. do 23. decembra. Množičnost vstaje in tudi njene rezultate so predvsem povzročili naslednji činitelji:

1. Solidno razpredena mreža aktivistov je delovala skoraj v vseh večjih vaseh, predvsem pa v mestu Škofji Loki, kjer je deloval tudi že odbor Osvobodilne fronte. Ti aktivisti so širili program Osvobodilne fronte in pozivali ljudi k pripravljenosti za oborožen boj. Program Osvobodilne fronte je bil ugodno sprejet na eni strani glede na težke življenjske pogoje večine prebivalstva po naših hribovskih vaseh, na drugi strani pa zaradi ljubezni do svoje zemlje, katero bi morali ljudje zapustiti v primeru selitve po Nemcih. Iz tega razloga se je tudi kmečki človek laže odločil za boj proti okupatorju in se v precejšnji meri vstaje tudi udeležil.

2. Precejšnja količina orožja, ki so ga posedovali prebivalci tega področja po razpadu bivše jugoslovanske vojske, je omogočila, da so se mogli udeleženci vstaje v veliki večini takoj oborožiti in pričeti s partizanskimi akcijami proti fašističnemu okupatorju.

3. Prisotnost in akcije Cankarjevega bataljona, ki je v teh dneh uničil most na Praprotnem, potolkel 12. decembra 46 Nemcev v Rovtah, 18. decembra vdrl v Poljane in čez nekaj dni izvedel akcijo v škofjeloške zapore ter odhod njegovih patrol po vaseh v Poljanski dolini, ki so vsepovsod pozivale k vstaji, so brez dvoma činitelji, brez katerih bi vstaja ne imela tako širokega razmaha in ji tudi ne bi mogle slediti kasnejše vojaške akcije.

4. Tudi polom nemške ofenzive pred Moskvo je takrat ustvaril mnenje, da se je s tem začel konec oziroma propadanje nemškega fašizma. Z vojaškega stališča je bila takrat v Poljanski dolini situacija ugodna, saj je bilo po nemških postojankah le nekaj orožnikov in ob meji nekaj malega obmejne policije.

Katere kraje in koliko ljudi iz posameznih krajev na področju naše sedanje občine je decembrska vstaja zajela, je razvidno iz naslednjega pregleda:

Sekretar rajonskega komiteja KPS za Škofjo Loko in organizator vstaje v Poljanski dolini Maks Krmelj-Matiija. (Po originalu v loškem muzeju)

Hotovlja	35	Mlaka	6	Koprivnik	5
Javorje	25	Zapreval	6	Predmost pri Po-	
Delnice	15	Dolenja Žetina	5	ljanah	5
Podobeno	15	Hobovše	5	Zadobje	2
Volča	10	Kremenk	5	Nova Oselica	2
Škofja Loka	9	Srednja vas	5	Papirnica pri	
Gorenja vas	9	Lom	5	Škofji Loki	1
Murave	9	Zakobiljek	5	Dolge njive	1
Bukov vrh	8	Žabja vas	5	Podjelovo brdo	1
Malenski vrh	8	Puštal	4	Sovodenj	1
Stara Oselica	8	Križna gora	4	Gorenja Dobrava	1
Dolenčiče	7	Rovte	4	Žirovski vrh	1
Fužine	7	Podvrh	4	Čabrače	1
Poljane	6	Vinharje	4	Železniki	1
Dolenje brdo	6	Četena ravan	4	Bačne	1
Gorenje brdo	6	Lovsko brdo	4	Bukovščica	1
Gorenja Žetina	6	Jazbine	5	Godešič	1
Praprotno	6	Podgora	5	Martinj vrh	1

Iz tega je razvidno, da je vstaja zajela samo v Poljanski dolini v 41 vaseh 245 ljudi, dočim je iz ostalega področja občine zajela le 11 vasi in 44 ljudi. Seveda je treba tu povedati, da so iz krajev izven Poljanske doline odšli taktat v partizane predvsem tovariši, ki so že prej dalj časa delali kot aktivisti ali člani partije in so to storili po nalogu organizacije ali pa so bili že toliko kompromitirani s svojim delom za narodnoosvobodilno gibanje, da so morali oditi. Po proučevanju gradiva, ki mi je bilo na razpolago, sem ugotovil, da je bilo pred vstopom v partizane organiziranih ali je vsaj imelo zveze s posameznimi aktivisti 73 tovarišev, med katerimi je bilo 15 članov KPS in 6 članov SKOJ. Organizirani so bili predvsem tovariši iz Škofje Loke, Praprotnega, Križne gore, Hotovelj, Poljan, Žabje vasi, Srednje vasi in Gorenje vasi. Zveze pa so obstajale do Sovodnja, Javorij in še nekaterih drugih vasi. Tu je treba omeniti močno organizacijo v Hotovljah in Poljanah ter v Škofji Loki.

Pri analizi udeležencev vstaje je bilo ugotovljeno, da je bilo izmed 289 udeležencev 205 samskih in 84 poročenih, med katerimi jih je večina že tudi imela otroke. Mladincev pod 25 leti starosti je bilo 116, od tega 6 starih šele 16 let, 8 starih 17 let in 14 starih 18 let. V starosti od 25 do 35 let je bilo 117 udeležencev, v starosti od 35 do 40 let je bilo 45 udeležencev, nad 40 let starih pa je bilo 11 udeležencev. Po teh podatkih se lahko trdi, da je bila mladina zelo dobro zastopana in da so večino sestavljali mlajši ljudje. Pri proučevanju udeležencev vstaje glede na njihovo socialno strukturo pa je bilo ugotovljeno, da je bilo med njimi 135 delavcev, 93 kmečkih sinov, ki so bili zaposleni na domačih kmetijah, 27 samostojnih kmetov, 13 samostojnih malih obrtnikov, 10 bajtarjev, ki so se preživljali od svojih bajt in dnin, 8 uslužbencev in 3 študentje. Trditev nekaterih, da je to bil »kmečki punt«, torej ne drži, čeprav je v vstaji sodelovalo tudi sorazmerno veliko kmečkih sinov in 27 kmetov. Jedro vstaje so brez dvoma tvorili delavci, med katerimi je sicer res bilo malo industrijskih delavcev, ker so to bili večinoma delavci, ki so bili izučeni raznih obrti (66), nekvalificirani delavci, gozdni delavci in kmečki hlapci (69), ki so bili do neke mere še dosti bolj izkoriščani kot industrijski delavci v centrih, kjer so že imeli svojo sindikalno organizacijo in so bili bolje plačani, seveda,

če so bili zaposleni; znano pa je, da so bili podeželski delavci dosti slabše plačani kot delavci v industrijskih centrih. Tudi nacionalna zavest je bila na podeželju zelo močna. Vsekakor je vstaja imela precejšnjo politično širino in je zasledovala interese vseh delovnih ljudi. Lahko trdimo, da je bila povezava med delavci in kmeti zelo dobra in da so potrebo po vstaji razumeli tudi kmečki ljudje ter v vstaji tudi sodelovali.

Zaradi osvetlitve nekaterih momentov kasnejšega upadanja vstaje in poteka pomembnih akcij, ki jih je rodila vstaja, je treba na kratko opisati tudi druge okoliščine, ki so vplivale na vstajo.

Cankarjev bataljon je imel ob prihodu v Poljansko dolino dne 15. decembra 1941 približno 60 borcev. To so bili večinoma že prekaljeni borci, med njimi mnogo komunistov iz Jesenic, Kranja, Tržiča in Dobrave. Bataljon se

Prvoborci in udeleženci decembrske vstaje iz Skofje Loke in okolice: Franč Maček iz Puštala (padel decembra 1941), Ivan Franko iz Godešiča (padel poleti 1943) in Peter Kavčič iz Skofje Loke (padel aprila 1944)

je utaboril na desnem bregu Sore na področju Polhovca. Tu se je bataljonu priključila četica, ki je 12. decembra prišla iz Dolomitov in se utaborila na Ožboltu pri kmetu Presečniku. To malo četo so sestavljali borci bivše Rašiške, Moravske, Tržiške in 2. kranjske čete, ki so se vrnili iz Polhograjskih Dolomitov, kamor so se bili začasno zatekli po razbitju teh enot v poletju in jeseni leta 1941. Četo je vodil Matija Blejc in se je v celoti priključila Cankarjevemu bataljonu. Prav tako se je bataljonu takoj priključila skupina partizanov iz Poljanske doline, ki so se že od 6. decembra dalje zbirali v Vinharjih pri kmetu Kalanu. Skupino je vodil Rudolf Robnik iz Žabje vasi in so jo sestavljali tovariši iz Gorenje vasi, Hotovelj in Poljan ter Silvo Štibelj iz Javorij. Ta skupina je nekaj dni kasneje mnogo pripomogla pri vstaji, ko so njeni posamezni člani vodili Cankarjevce po vaseh in agitirali k vstaji. Takoj po prihodu bataljona se mu je priključila tudi vsa Narigarjeva družina iz Bukovega vrha, ki je v zadnjih dneh novembra odšla v ilegalo, da bi se izognila represalijam Nemcev, ker je njihov sin ustrelil Nemca, ko je mučil očeta. V teh dneh se je bataljonu priključilo še 15 tovarišev iz Kranja, med katerimi je bilo tudi več komunistov. Tako je bataljon v decembru naraščal in dosegel 25. decembra svoj vrh, ko je imel skoraj 400 ljudi. Po netočnih

podatkih ni imelo orožja približno 100 borcev, vsi drugi pa so bili oboroženi in je imela skoraj vsaka desetina svoj mitraljez.

Bataljon je skoraj vse dni, odkar se je pojavil na tem terenu, stalno vodil akcije, ki so vplivale na borbenost ljudi v bataljonu in na razpoloženje prebivalstva, da se je tako lažje vključevalo v vstajo. Prva večja borba, v kateri so že sodelovali v tistih dneh na novo prišli tovariši, je bila 25. decembra. Tega dne so Nemci namreč hoteli izseliti vas Hotovljjo pri Poljanah, ker je bila najbolj uporniška in so vsi močje odšli v partizane. Za nemško namero se je izvedelo in bataljon jih je pričakal na položajih od Loga do Poljan, kjer je zasedel vse dominantne točke nad cesto in tako obvladoval cesto. Borba se je začela že zgodaj zjutraj in je trajala do večera. Partizani so Nemce in njihove kamione prikovali na cesto in v Poljane ter jih prisilili, da so se morali ves dan braniti in ostati na svojem položaju, ne da bi mogli izvesti predvideno selitev. Ta svoj poskus so Nemci plačali z 62 žrtvami, medtem ko je pri partizanih padel samo eden borec. Nemci so sprevideli, da morajo prej uničiti partizane, predno se bodo lotili izseljevanja prebivalstva ter so zato tudi sklenili, da se masovna selitev prebivalstva preloži na kasnejši čas.

Že naslednjega dne, to je 26. decembra, so Nemci začeli dovažati svoje vojaštvo z namenom, da obkoli položaje bataljona, ki se je tudi ta dan koncentriral na Bukovem, Kovskem in Valterskem vrhu. Tako so Nemci pripeljali precej svojih sil v Poljane, Lučine, Črni vrh in Škofjo Loko ter nameravali z vseh strani obkoluti področje, kjer so se nahajali Cankarjevci. Glavno nalogo naj bi opravile sile, ki so prodirale iz Črnega vrha, s tem da bi partizane primorale umikati se nazaj čez Poljansko dolino, preko Sore in ceste, kjer bi bataljon uničile enote, ki so tu čakale v zasedah.

Tako so Nemci dne 27. decembra začeli svojo ofenzivo z vseh strani proti položajem Cankarjevega bataljona. Misleč, da so partizani razporejeni na širšem področju, kot pa so dejansko bili, so svoj obroč le počasi stiskali in je zaradi tega prišlo do prvih bojov šele okrog 13. ure popoldne, ko so Nemci prišli do prvih položajev bataljona. Bataljon pa je bil le malo prej zvedel za njihov napad in le njegovemu spretnemu vodstvu, predvsem komandirju 2. čete tovarišu Jaki Bernardu gre zasluga, da so borci še do časa zavzeli ugodne položaje. Nemci so pritiskali na vseh straneh, vendar se partizani niso nikjer umaknili. Posebno hud je bil pritisk na Bukovem vrhu nad Skobljem, kjer so Nemci za vsako silo hoteli bataljon presekat in ga tako uničiti. Tu je samo na enem mestu padlo 15 Nemcev, ki so hoteli na vsak način zasesti položaj nad Skobljem, s katerega bi nato obvladali celo področje. Bitka, ki je bila včasih zelo srdita, je trajala vse do večera in ker Nemci niso dosegli nobenih uspehov, so se začeli vsepovsod umikati na svoje izhodiščne postojanke. Rezultat ofenzive je bil, da so Nemci ponovno pustili na bojišču preko 60 mrtvih, nekaj orožja in še umakniti so se morali, kar ni bila njihova navada. V tej ofenzivi, ki je bila sicer kratkotrajna, je prvič sodelovalo preko 1000 nemških vojakov in so se tudi prvič v širšem obsegu srečali s partizanskimi položaji, na katerih partizani niso poznali umika, čeprav so Nemci tudi jurišali. Tako so Nemci sprevideli, da je bataljon postal resna in številčna sila, saj je razvil svojo fronto na širokem območju in je na vseh konceh ropotalo. Za tako odporniško silo so se bili tokrat preslabo pripravili.

Zgoraj opisani napad Nemcev pa je seveda povzročil tudi to, da se je bataljon odločil umakniti se s tega področja in se ne še nadalje izpostavljati

še večjemu vojaškemu pritisku Nemcev. Ta sklep vodstva bataljona, pomanjkanje orožja za tiste tovariše, ki so prišli v bataljon brez njega, in seveda sprememba mišljenja, da so Nemci vendarle še vedno močni, ker lahko tvegajo tak napad, je povzročilo, da so se med novo došlimi domačini pričele razširjati govorice kot n. pr., da je še prekmalu za borbo, da se ne bo nikomur nič zgodilo, če se bo vrnil in podobno. Vse to je začelo vplivati, da se je nekaterih prijelo malodušje ter da so pričeli na razne načine zapuščati bataljon in se vračati na svoje domove. Tako se je vrnila večina tovarišev iz zgornjega dela Poljanske doline, iz Javorij, Žetine, Brd, Volče in bližnjih vasi. Vodstvo bataljona je zagovarjalo stališče prostovoljnosti, v prepričanju, da bodo samo prostovoljci lahko prenašali težave, ki bodo skoraj verjetno sledile glede na znake hude zime, ki je že nastopala. V bataljonu so ostali vsi tisti, ki so bili

Prvoborci in organizatorji vstaje v Poljanski dolini: Rudolf Robnik iz Zabje vasi (padel januarja 1942), Pavle Peternel iz Vinharjev (padel aprila 1942) in Vinko Oblak z Gorenje vasi (padel avgusta 1942)

z osvobodilnim gibanjem povezani že pred vstopom v partizane in bili na boj tudi politično pripravljani. Tudi večina mladincev in delavci so uspešno prestali prve partizanske težave in se odločili za boj do konca. Proces odhajanja domov je trajal vse do 6. januarja 1942, ko je bataljon že bil v Dražgošah. Preko 100 tovarišev, ki so v decembrski vstaji odšli v partizane, pa je v bataljonu ostalo in se odločilo boriti se do smrti ali do osvoboditve. Tako močan bataljon, ki je imel za seboj že nekaj večjih borb, je seveda lahko sprejel tudi bitko v Dražgošah.

Če na kratko naštejemo glavne rezultate decembrske vstaje v Poljanski dolini in odhoda v partizane iz raznih krajev naše občine, bi ti po mojem bili naslednji:

1. Preprečena je bila selitev prebivalstva iz Poljanske doline in verjetno tudi večje selitve iz drugih krajev na Gorenjskem.

2. Vstaja in partizanske akcije v mesecu decembru, kakor tudi kasnejša dražgoška bitka, ki je tudi rezultat te vstaje, so močno odjeknile po vsej Sloveniji, vlile našim ljudem vero v borbo proti okupatorju in s tem tudi politično razgibale ljudi, ki so do tedaj stali na strani.

3. Partizansko gibanje na Gorenjskem se je z vstajo tudi vojaško okrepilo, ker je z njo dobilo nove borce in tudi veliko novega orožja.

4. Rezultat vstaje je bil tudi, da so bili Nemci primorani ojačiti skoraj vse svoje postojanke z novimi policijskimi in žandarmerijskimi silami, katere pa je bilo treba vzeti nekje drugod.

Kot je bilo že v začetku poudarjeno, je na našem področju bila že pred decembrom 1941 razpredena precejšnja mreža aktivistov osvobodilnega gibanja, ki so pripravljali ljudi na borbo proti okupatorju. Vsi ti aktivisti so brez dvoma bistveno doprinesli k uspešni izvedbi vstaje. Tu bi omenil samo najvidnejše. Menim, da gre brez dvoma največja zasluga Stanetu Žagarju, ki je bil vodja in iniciator vseh dotedanjih uspehov gorenjskih partizanov, in Lojzetu Kebetu, ki je neumorno organiziral in snoval mrežo aktivistov, jih vzgajal in se z njimi sestajal. Prav tako je takrat tu delovala oziroma prihajala na sestanke aktivistov na naše področje Mira Svetina. Delo teh tovarišev pa

Organizator OF v spodnjem delu Selške doline Ivan Tomazin iz Bukovščeje (padel marca 1942), prvoborec iz Železnikov Tine Pavšič (padel aprila 1943) in prvoborec iz Javorij Dominik Štibelj (padel avgusta 1942)

ne bi rodilo takšnega uspeha, če ne bi imeli predanih ljudi, ki so delovali na posameznih terenih oziroma področjih. Eden najvidnejših je bil brez dvoma takratni rajonski sekretar Maks Krmelj, ki je vodil celotno organizacijo v Poljanski dolini in jo pripravljaj za borbo proti okupatorju. Imel je zveze z vsemi aktivisti v dolini in v Škofji Loki, ki so delovali na posameznih področjih in jih vodil. Tu bi omenil Vinka Oblaka in Toneta Oblaka iz Gorenje vasi, ki sta delovala na zgornjem koncu Poljanske doline in po tamkajšnjih hribovskih vaseh; Rudolfa Robnika, ki je delal v Žabji vasi. Srednji vasi in bil povezan tudi z ljudmi v Gorenji vasi; v Poljanah in Hotovljah je Jože Galičič vodil mladino, ki se je skoraj v celoti odzvala vstaji; Tine Rihtaršič je bil povezan z Javorji, Volčo in Delnicami; v Škofji Loki pa je bila organizacija že takrat zelo dobro razvita in je o njej pisano na drugem mestu. V Selški dolini je pomembno vlogo opravil Ivan Tomazin iz Bukovščeje, ki je organiziral Praprotno, Križno goro in držal stike z aktivisti iz Škofje Loke in iz Kranja. Vsi ti tovariši, od katerih je danes le nekaj še živih, so brez dvoma bili glavni nosilci in organizatorji vstaje in jim gre največ zaslug, da je vstaja dala takšne rezultate.

Od vseh v vstaji sodelujočih je v času vojne padlo ali so bili ustreljeni kot talci nad sto, natanko 102 borec, kar brez dvoma ni malo, je pa razumljivo glede na izredno težke razmere, v katerih so se morali boriti gorenjski parti-

zani v prvih letih. Skoraj polovica jih je padlo že v prvem letu partizanskega boja, kar je otežkočalo uspešen razvoj osvobodilne borbe tudi v naslednjih letih. Med padlimi je bilo mnogo zelo sposobnih tovarišev, ki smo jih kasneje vedno pogrešali, čeprav so na njih mesta prihajali vedno novi in novi borci.

O p o m b a

Podatki, ki jih članek vsebuje, se nanašajo samo na ljudi, ki so v tem obdobju, to je v decembru 1941, odšli v partizane iz naše občine, niso pa tu zajeti podatki za ljudi iz našega območja, ki so že do takrat bili v Cankarjevem bataljonu. Prav tako tudi tu ni podatkov za ljudi, ki so šli v partizane v letu 1941 v druge enote na Gorenjskem ali drugod. Podatke sem črpal deloma iz popisa članov partizanskih enot v letu 1941, deloma pa iz življenjepisov padlih tovarišev, ki so sodelovali v vstaji. Ker sem tudi sam sodeloval v vstaji, so mi nekatere stvari osebno znane.